

u
EÖRSI ISTVÁNu
A világpolgár és kutyája

Nem sok nyelvi közegben munkálkodó magyar művésztől mondható el, ami George Taboriról, vagyis Tábori Györgyről: hogy nem ártott, ellenkezőleg, roppantul használt neki az emigráció. Nem csak arra gondolok, hogy külföldön nem érhetett utol az auschwitzi rémhalál, mint apját, Tábori Kornélt, akitől egyébként minden bizonnyal fontos tulajdonságokat örökölt. Néhány évvel ezelőtt olvastam, hogy 1919-ben, a proletárdiktatúra leverése után Tábori Kornél rendkívüli engedéllyel interjú készített a siralomházban Korvin Ottóval, a kommün különösképpen gyűlölt belügyi népbiztosával. Az újságíró felháborodott cikkben számolt be arról, hogy ez a púpos, nyomorék Korvin milyen megátalkodott, javíthatatlan kommunista. Noha kínozták és szinte darabokra verték, nem tagadta meg kommunista meggyőződését, és még fogatlanított szájjal is a kommün igazságáról értekezett. Az interjú ezen a ravasz módon kifecsegte, amit az ellenforradalmi rendszer urai tagadtak: hogy Magyarországon fehérterror dúl, és a börtönökben kínozzák a foglyokat, még a halálraítélteket is. A ravaszság a bátorság szolgálatába szegődik, a bandzsa mészáros rábámul az egyik marhára, és szomszédját taglózza le. Milyen elégedetten, sőt büszkén nevetett George, amikor beszámoltam neki apja trükkjéről! Ezt ugyanis hasonló körülmények között ő éppígy kiagyaltatta volna. A hősi halál – bár épületes és fennkölt eseményként tartják számon – sohasem csábította, sokkal inkább vonzották az elismerés kiérdemelt megnyilatkozásai. Mégis ragaszkodott ahhoz, hogy így vagy úgy, de hangot adjon az igazságnak, pontosabban: az ő specifikus, személyére szabott igazságának. Részben ez magyarázza régi és mindmáig tartó rokonszenvét Brecht iránt: intellektuális örömet okoz neki Brechtnek az a képessége, amellyel a radikális, könyörtelen gondolkodást taktikai fondorlatokkal kombinálta.

De miként viselkedhetett volna George egy olyan világban, ahol eget ostromló ravaszságokkal is csak kis igazságokat lehetett nyilvánosságra csempészni? Mert a pártállamban ez volt a helyzet, még az enyhülés korszakaiban is. Nem ilyen vagy olyan, tabukba nem ütköző igazságokra és kritikai fejtegetésekre gondolok, mert ilyesmi jobb korszakokban időről időre napvilágot láthattak, hanem a stílusról. „Azt hiszed, hogy egyszerűen kimondhatjuk, amit gondolunk?” – kérdezte George fiatalkori barátja, Örkény István valamikor a hetvenes években, valahol Budapesten, Konrád Györgytől. „Igen” – válaszolta Konrád. Ez a válasz nem tartalmi, hanem stílári kérdésben foglalt állást. Magától értetődő jognak nyilvánította még a tiltott gondolatok kimondását is, tehát a citoyen-hajlandóságot kivonta a taktikai mérlegelések köréből. A ravaszság persze továbbra is szerephez juthatott, de csak abban a döntésben, hogy miként és milyen összefüggések közé helyezze mondja ki a citoyen-életmódra vállalkozó személy a maga tilalmas igazságait.

Aki Konrád választát magára nézve is elfogadta, annak vállalnia kellett, hogy folyamatos harci szituációban él. Örkény kérdésében viszont kimondatlanul is benne rejtett a készség, hogy a kérdező az állandó, kötelező hazugságot mint társadalmi környezetet úgy fogadja el, mintha természeti jelenség volna. George-ot emigrációja megmentette ettől a tíz évvel később jelentkező dilemmától.

Tábori György
Gobó kutyával (Bécs, 1998)

Nagyon valószínűnek tartom, hogy ez emberileg és művészileg ártott volna neki, mert nem tudta volna sértetlenül elviselni az állandó harc atmoszféráját, de az állandó hazugság kipárolgását sem. Nagy nyomás alatt különösen stilisztikai kérdésekben nehéz dönteni. Ismerjük a tartalmi alkalmazkodás gyalázatos aktusait, de a stiláris alkalmazkodás többnyire mélyebbre hatol, és könnyen megsemmisítheti a személyiséget. Mármost George személyiségében a stílusnak döntő szerep jut. Úgy hiszem, erről asszonyok beszélhetnének a leghitelesebben. Minden mosolya, kézmozdulata, az a mód, ahogy félrehajtott fejjel hallgatja a beszélőt, vagy ahogy próbafolyamatok kezdetén a színészekre figyel, ahogy a ruháit hordja, ahogy rákérdez arra, amiben kételkedik, vagy amit szívesen elhinne: minden gesztusa rá és csakis rá jellemző, és mind egy kerek, összefüggő kozmosz kifejeződése. Ez az összecszerélhetetlen stílus, ez a pátosztalan szuverenitás minden diktatúra számára elfogadhatatlan lenne, noha nem jellemzi a konfrontációk szeretete. A „légy hű önmagadhoz” parancsa viszont jellemzi, mégpedig eltökéltségek nélkül, abszolúte szándéktalanul. Hogy csak egy példát említsek: többször is beszélt nekem arról, hogy nem érdeklik különösebben az általa rendezett darabok előadásai, és még a

bemutatók sem – a színházi munka során őt a próbák izgatják, pontosabban mindazok a folyamatok, amelyek a színészekben a próbák folyamán mennek végbe. Ez olyan beállítottság, amelynek – a csodálatos Rózewicz egyik darabcímevel élve – „a mi kis stabilizációnkban” esélye sem lehetett volna a túlélésre. Itt ugyanis csak az eredmény számított. Olyan különbség ez, amelynek szintén nincsenek konkrét tartalmi kritériumai. A stílusok mélyreható és megoldhatatlan konfliktusáról van itt szó. Eredményközpontú beállítottság nélkül az alkotó ember a pártállamban gyanús személy volt, az elefántcsonttorony lakója, vagy valami még rosszabb.

A nácik elől Tábori György olyan társadalomba menekült, amely sokfajta stílust és tartalmat tud elviselni. Itt hajlamai szerint fejlődhetett, nem kellett szenvednie attól, hogy állandó harckészéget kényszerítsen magára. Magyar zsidó vagy zsidó magyar, aki regényeit és drámáit angolul írja, és Németországban, német nyelvű színpadokon lett nagy színházi guru. Az emigráció a lehető legszerencsésebben hatott rá, mert nem a haza elvesztését, hanem a világ megtalálását jelentette a számára. De hazafias nosztalgiáit is kiélheti: a világpolgárnak van egy szimbolikus jelentőségű, tünevényes, ősmagyar pulija, Gobó.